

İSLAMİYET'TEN ÖNCE TÜRKLERDE TOPLANTI VE TÖRENLER

Dr. Mehmet MANDALOĞLU*

Özet

İslamiyet'ten önce Türklerde birçok toplantı ve tören düzenlenmiştir. Bu toplantı ve törenler resmi, dini ve toplumsal törenler olarak değerlendirilebilir. Resmi törenler aynı zamanda devlet kurumlarının işleyişi ile ilgilidir. Bu törenler, askeri ve dini törenleri de içine almaktadır. Tahta çıkma törenleri en önemli törenlerden biridir. Ant içme töreni diğer resmi bir törendir. Kurultay ise, önemli resmi toplantıdır. Önemli kararlar burada alınmaktadır. Kurultay, aynı zamanda hükümdarın danışma meclisidir.

Dini toplantılar, Şamanizm'in etkisi altında yapılmıştır. Şamanist törenler en önemli dini toplantılardan biridir. Kurbanlar, diğer dini törenlerden biridir. Gök Tanrı'ya, atalara, yere kurbanlar sunulmaktadır. Cenaze törenleri eski Türklerde önemli bir toplantıdır. Yoğ töreni ölünün defnedilmesinden sonra düzenlenmektedir. Yoğ töreni, "ölü aşısı" olarak da değerlendirilmektedir. Toplumsal toplantı ve törenler içerisinde bayramlar önemli yer tutmaktadır. Türklerde bayramlar, sevinçlerin yaşandığı, eğlencelerin düzenlendiği özel günlerdir. Nevruz, baharın gelişiyle birlikte kutlanmaktadır. Eski Türklerde toy diğer toplumsal toplantıdır. En önemli toy ise düğün töreninde yapılır. Eski Türklerde toplantılar dayanışma, yardımlaşma amacıyla da yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak "potlaç" verilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Toplantı, tören, kurultay, yoğ, bayram, toy, potlaç*

* Dr. Keçiören Lisesi, Sanatoryum Cad. Avni Paşa Durağı, No: 118, Keçiören Ankara, mndl04@mynet.com.tr

MEETING AND CEREMONIES ISLAMIC TURKISH

Absract

Turks before İslam was held several meetings and the ceremony. This is meetings and ceremonies, can be evaluated as social, religious and the official ceremonies. Official ceremonies related to the functioning of state institutions at the same time. These ceremonies, military and religious ceremonies are also into. Ceremonies to the throne is one of the most important ceremonies. Swearing ceremony is other official ceremony. Congress has an important official in the meeting. Important decisions are taken here. Congress has, at the same time the monarch advisory council. Religious meetings were under the influence of shamanism. The shamanist ceremony is one of the most important religious meetings. Victims, is one of the other religious ceremonies. Sky-God, the ancestors, where are the victims. Funeral ceremonies is an important meeting of ancient Turks. Yoğ ceremony, is held after the dead buried. Yoğ ceremony is evaluated as a dead vaccine. In the social meetings and ceremonies, plays an important role festivities. Turks festivals, on special occasions experiencing the joys, where entertainment. Nevruz, is celebrated with the arrival of spring. Ancient Turks toy, and other social meeting. The most important toy is made of the wedding ceremony. Meetings with ancient Turks solidarity, cooperation can contribute to. Examples of these can be potlaç.

Key Words: Meeting, ceremony, congress, yoğ, festival, toy, potlaç

GİRİŞ

İslamiyet'ten önceki Türklerde pek çok toplantı ve tören bulunmaktaydı. Eski Türkler yılın belirli günlerinde toplantılar düzenlemişler ve bu toplantılarda devlet meselelerini görüşerek bunu karara bağlamışlardır. Aynı zamanda Türkler dini, siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal konularda toplumu ilgilendiren hususları bu toplantılarda görüşmüşlerdir. Bu toplantıları yılın belirli günlerinde yapma gereğini de duymuşlardır. Doğada meydana

na gelen değişmeler insan ve insan topluluklarını etkilemiş ve bu etkileşimler toplum hayatında çeşitli törenler biçiminde kutlanmıştır. Bu törenlerden bazıları zaman içerisinde kaybolurken, en önemlileri günümüze kadar devam etme imkânı bulmuştur.

İslamiyet'ten önceki Türklerde de törenlerin en önemlileri resmi ve dini törenlerdir. Resmi törenleri daha çok devlet işleriyle ilgili törenler oluşturmaktadır. Bunların içinde askeri törenleri de değerlendirmek mümkündür. Dini törenlerin başında ise Gök Tanrı inancı doğrultusundaki törenler oluşturmaktadır. Bu törenlerde Gök Tanrı Dini içerisinde bir inanç sistemi olan Şamanizm'in etkileri görülmektedir. Ölünün defnedilmesine bağlı olarak yapılan törenler ve defin sonrasında yoğ törenleri dini törenlerdendir. Dini törenlerden bir diğerini kurban törenleri oluşturmaktadır. Kurbanlar, Tanrıya, göğe, atalara sunulmuştur.

Türklerin toplantı ve törenleri belli bir nizam içinde gerçekleştirilmiştir. Bu nizam, toplantı veya törene katılacak olan boyun veya ferdin nerede bulunacağı meselesidir. Türklerin kabile teşkilatında en mühim rol oynayan esaslardan biri kabilelerin veya kabilelere mensup şahısların büyük toplantılarda ve ziyafet meclislerinde işgal edecekleri "orun-mevki" meselesidir (İnan 2002: 38).

Eski Türklerin düzenledikleri törenlerde mevki sırasına göre kimin nereye oturacağı önceden bellidir; itibarı ve mevki yüksek olanlar başköşeye, diğerleri ise yine aynı sıra göz önünde bulundurularak bu kişiye yakın veya uzakta olacak şekilde kendilerine ayrılan yere oturur (Çıblak 2005: 166).

Bununla birlikte toplantı ve törenlerin bir diğer olmazsa olmazı "ülüş" meselesidir. Her mevkiin kendine mahsus "ülüş"ü vardır. Bir kabilenin muayyen bir mevkiye oturması, kesilen hayvanın muayyen bir veya birkaç azasında onun hakkının olması anlamına gelir. Bu hak, yalnız kabilenin değil, aile üyelerinin de hakkıdır; buna riayet edilir (İnan 2002: 41).

Eski Türklerde orun ve üyelüş meselesi toplantı ve kurultaylarda önemlidir. Çünkü bir boyun veya o boya mensup bir ferdin oturacağı yer toplantının tertibi açısından önemlidir.

Mevkiye toplantı ve kurultaylarda dikkat edildiği gibi yaylalara göç esnasında veya çadırların kurulmasında da dikkat edilmektedir (İnan 2002: 40).

1. Resmi Toplantı ve Törenler

Eski Türklerde devleti oluşturan etkenlerin başında aile gelmektedir. Devletin çekirdeğini oluşturan aile yapısı Türklerde sosyal ve kültürel hayatın oluşmasında etkili olmuştur. Aileye verilen önem devlete verilen önemi göstermektedir. Bu yüzden Türkler başka bir devletin bünyesinde yaşayamamışlardır. Bağımsızlıklarına düşkün olduklarından devlet kurmuşlar, teşkilatlı bir yapıya sahip olmuşlardır. Teşkilat yapıları sayesinde de devletlerini ayakta tutmuşlardır.

Devlet hayatında bazı toplantı ve törenler dikkat çekmektedir. Bu bölümde daha çok devlet hayatını ilgilendiren toplantı ve törenler yer aldığı için Resmi, yani devlet ile ilgili olanları bu başlık altında değerlendirecektir. Devlet törenleri toplumun bütünü ile ilgiliydi. Milli şuurun ve birlikte yaşama heyecanlarının doğmasında en çok rol oynayan olaylar bu törenlerdi (Ögel 1979: 303). Devlet törenleri, birlikte yaşama heyecanının doğmasında etkili olduğu için önemlidir. Devlet törenlerinin başkanı “devlet reisi” idi. Bu törenlerin başında Türk hükümdarları bulunurlardı (Ögel 1979: 303).

Devlet törenleri içinde dikkate değer en önemli törenler şüphesiz tahta çıkma törenleridir. Eski Türklerde devletin başına geçen yeni hükümdar için tahta çıkma törenleri düzenlenmiştir. Tahta çıkma töreni, hükümdarlığın halka ilan edilmesidir. Türklerde tahta çıkma törenleri, daha çok askeri törenlerdi. Fakat bu törenlerin bir de din ve inanış tarafları vardı (Ögel 1979: 306).

Göktürk kağanlarının tahta çıkma törenleri hakkında Çin tarihleri bilgi vermektedir. Çin tarihçilerine göre, Türk kağanları tahta çıkarılırken, bir keçe üzerine konur ve yukarı kaldırılırlardı (Ögel 1979: 305).

Türklerde keçe üzerine oturtma, taht yerine kullanılmıştır. Konar-göçer Türklerde taht olarak keçe tercih edilmiştir. Kağanların bir keçe üzerine konulup yukarı kaldırılması törenlerin bir nevi dini yönünü oluştur-

maktadır. Kağanlar, bu törenle göğe çıkmış ve gökte Tanrı tarafından tahtlarına oturtulmuş oluyorlardı (Ögel 1979: 306).

Bu uygulama Türklerde tahta çıkma törenlerinin bir nevi “göğe çıkma” gibi kutsal bir anlamı olduğunu göstermektedir (Ögel 1979: 306).

Kağan olma süreciyle ilgili Göktürk yazıtlarında “kıl, kötür ve ol” şeklindeki üç fiilden ilki aşağıdan yukarı bir eylemi, ikinci hareketin yukardan aşağı ama eylemin yukarı doğru yapıldığını, üçüncüsü ise yukardan inip aşağıdakinin üstüne oturma eylemi olduğu görülmektedir (Yıldırım 1994: 519).

Kültigin Abidesi Doğu cephesinde geçen “ Türk budunug atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kaganıg ögüm katunuğ kötürmiş tengri il birigme tengri Türk budun atı küsi yok bolmazun (tiyin özümün ol tengri) kağan oturtdı erinç “ ifadesinden Tanrı'nın Türk milletinin adı, sanı yok olmasın diye kağan indirdiği ifadesi yer almaktadır (Ergin 1983: 71).

Buradan Türk hükümdarlarının gücünün kaynağının Gök-Tanrı'ya dayandığı ve Tanrı tarafından millet üzerine kağan olarak oturtulduğu görülmektedir. Resmi tören grubunda değerlendirebileceğimiz bir diğer tören ant içme törenidir. Ant kelimesi, yemin anlamına gelmektedir. Yemin etmek için ise “ant içmek” tabiri kullanılmıştır. Ant içmek bir nesnenin içilmesi ile olmaktadır. Şaraba kanlarını karıştırmak suretiyle yapılan bu hareket bir kardeşlik oluşturmak ve anlaşmak için yapılmaktaydı (Durmuş, 2009: 98).

Herodotos İskitlerin ant içme töreniyle ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Toprak bir kupanın içerisine şarap doldururlar; ant içecek olanlar buna kanlarını karıştırırlar; bunun için sivri bir şeyle delik açarlar, ya da kılıçla hafif çizerler; sonra kabın içerisine bir pala, oklar, bir balta ve mızrak daldırırlar; bu da olduktan sonra tanrısal öfke üzerine ant içerler ve kaptaki şaraptan azıcık içerler ve orada bulunanların ileri gelenleri de onlarla beraber içerler”*(Herodotos IV, 70).

İskitlerin ant içme törenleri hakkında arkeolojik kaynaklar da bilgi vermektedir. Kan kardeşliği ve ant törenlerinin arkeolojik tasvirleri incelendiğinde yan yana gelerek diz çökmüş iki İskit'in içki boynuzundan aynı anda kan karıştırılmış içkiyi içtikleri görülmektedir (Durmuş, 2009: 101).

Ant içme töreni hakkındaki diğer bir bilgi M. Ö. I. yüzyılda Hun hakanı Hohanyeh ile Çin elçileri Çan ve Mın arasında akdedilen karşılıklı dostluk ve kardeşlik muahedesi münasebetiyle Çin vakanüvisleri tarafından kaydedilmiştir (İnan 1948: 279).

Bu bilgiden Çinliler ile Hunlar arasında bir antlaşma yapıldığı görülmektedir. Bu antlaşmanın uygulanması ise ant içme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu muahedeyi teyit eden ant formülü rahip Hyacinth tarafından şöyle tercüme edilmektedir: "*Han ve Hunlar bir sülâle teşkil ederler: nesiller boyunca birbirini aldatmaz, birbirine saldırmaz. Hırsızlık vukuunda birbirine bildirirler. Hırsızları cezalandırırlar, zararları öderler, ikitaraftan birine düşman saldırırsa askerleriyle yardım ederler. Buandı kim bozarsa tanrının cezasına çarpsın, nesiller boyunca bu andın cezası altında inlesin*" (İnan 1948: 279).

Bu ant formülü Hunlar ile Çinliler arasında saldırmazlık antlaşması şeklinde vuku bulmuştur. Aynı zamanda düşman saldırısı karşısında taraflar birbirleriyle ittifak içinde olacaklardır. Andı bozan taraf her kim olursa olsun cezasını çekmelidir. Çin elçileri Çan ve Mın, Hun hakanı Hohanyeh ve boy başbuğları, *No-Şuy* ırmağının doğusundaki *Hun Dağı'na* çıktılar ve bir beyaz at kurban kestiler. Hakan seferlerde kullandığı (en değerli) kılıcını eline alarak ucunu şaraba batırdı ve bu antlı şarabı *Yüeci hanının* kafatasından yapılmış kapla içti. Çan ve Mın, Çin'e döndükten sonra saraydaki devlet adamları böyle bir ağır *ant* yükü altına girdikleri için elçileri takdir ettiler ve bu anttan kurtulmak için Tanrıya kurban sunmayı teklif ettiler (İnan 1948: 279-280).

Çin vakanüvislerinin verdiği bilgide Hun hakanının kılıcını eline alması önemlidir. Çünkü Türklerde kılıç üzerine ant içildiği de görülmektedir. Mete'nin oğlu Yüeci kralını öldürdükten sonra onun kafatasından bir şarap kâsesi yaptırmıştı. Büyük yeminler ve devletlerarası antlaşmalar bu altınlanmış kafatasından, hep birlikte şarap veya kımız içmekle yapılırdı (Ögel 1979: 40).

İslamiyet'ten önce Türklerde hükümdarlar yönettikleri halkları üzerinde sonsuz kudret sahibi gibi görünmekle birlikte tek başlarına karar verme yetkisine sahip değillerdir. Hükümdarlar karar verebilmek için meclislerinden onay aldıktan sonra kararlarını yürürlüğe koyabilmişlerdir.

Hükümdarların kararlarını vermelerinde etkili unsur hiç şüphesiz kurultaydır. Kurultay, ulusun birleşmesi, kaynaşması ve din ile devlet gücünü tek elde toplayan gösteri ve toplantıdır. (Ögel 2002, 880).

Kurultay, başlangıçta Türklerde din töreni, bayram, yeme-içme toyu, eğlenme ile yarışmayı da içinde toplayan bir devlet toplantısıdır. Bu toplantılarda halk ile devlet birleşir ve kaynaşır. Bu kurultaylara Hunlarda halk da katılır (Ögel 2002: 874).

Kurultay toplantısında alınan kararlar devletin yönetilmesinde etkilidir. Eski Türklerde devlet yönetiminin temeli Kurultay'a dayanmaktadır (Ögel 2002: 874).

Kurultay'a aynı zamanda "kengeş meclisi" de denir. Bu meclis, bir çeşit müzakere ve danışma meclisidir. Türklerin kengeş meclislerine boy beyleri ile halk arasından yetişmiş büyükler girerlerdi (Ögel 1979: 216).

Kurultaylar, yalnızca karar ve seçimler için toplanmazdı. Hunlarda insanlar ile hayvanların sayımını yapmak için de toplanılır ve büyük bir toy yapılırdı. Bu da bir çeşit tanışma ve kaynaşma için yapılmış, büyük bir halk toplantısı idi (Ögel 1979: 217).

İslamiyet'ten önce Türk devletlerinde meclisler, devleti ilgilendiren siyasi, sosyal, iktisadi, askeri ve kültürel konuların görüşüldüğü ve karara bağlandığı yerlerdir. Göktürk hakanı Bilge Kağan'ın ülkedeki kentlerin surlarla çevrilmesi ve Budizm ile Taoizm'in serbestçe tanıtılması konusunda yaptığı iki teklif Türk milletinin hayat görüşüne ters düştüğü için meclis tarafından reddedilmiştir. Göktürkler ve Uygurlarda bu meclis hükümdar seçiminde tam yetkiye sahiptir. Yeni hükümdarı onaylayabileceği gibi gerekçe göstermek suretiyle reddedebilir (Saray 1999: 13).

Eski Türklerde kurultaylar toplanış biçimleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Kurultaylar periyodik toplantılar dışında olağanüstü durumlarda da toplanmaktadır. En göze çarpan toplanma biçimi yeni kurulan devletin düzenini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda töreyi belirlemek için toy ve kurultaylar yapılmaktadır. Bundan sonra yapılan toy ise orun, ülüş ve ongunların dağıtılması içindir. Savaş başlamadan önce veya savaş ortasında yapılan kurultaylar göze çarpar. Bu kurultaylar daha çok savaşta yeni taktik uygulanması için yapılmaktadır. Bu kurultaylar devletin kaynakları ile halkının kontrol ve sayımı yapılmaktadır.

Bu kurultay, sonbaharda, eylül ayında yapılırdı. Çünkü bu ayda atlar güçlenmiş oluyorlardı. Sonbaharda atlar güçlenince (yani semizlenince), (Çin'in kuzeyindeki) T'ai-lin'de büyük toplantı (veya kurultay) düzenlenir. Burada insan gücü gözden geçirilir ve hayvanların sayımı yapılır (Ögel 2002: 875). Bu kurultay bir nevi savaş için yapılan bir toplantıdır. Bu kurultaylara Türkler her dönemde büyük önem vermişlerdir.

Konar-göçer hayat biçimini benimseyen Türkler göçlerden önce de kurultaylar toplamışlardır. Bu kurultaylarda göç zamanının belirlenmesi, gidilecek güzergâhın tespiti, vb. gibi hususlar görüşülmüş olmalıdır. Göç kurultayı ile ilgili fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Çin kaynaklarında geçen bir toplantı, böyle bir kurultay oluşturulduğu yönündedir. Çin'e sığınmış olan Hunlar güçlenmişlerdir (Çin elçilerinin) duyduklarına göre Hun hakanı, Hun büyüklerinin büyük bir kısmını toplamış ve onlardan görüşlerini sormuştu. Beylerin çoğu da, kuzeye kendi yurtlarına dönmek istemişlerdi (Ögel 2002: 878). Hun hakanının beylerin fikirlerine başvurması onun tek başına karar vermediğini göstermektedir.

Eski Türklerde barış ortamının oluşturulması amacıyla da kurultay toplanmıştır. M. Ö. 68 yılından sonra Hun hakanı, Çin ile barış kurmak için devletin ileri gelenlerini görüşmeye çağırmıştır (Ögel 2002: 878). Bu kurultay neticesinde bir karar çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir.

Hun hakanının sarayında yapılan en önemli toplantı, bağlı beyliklerin katılımıyla gerçekleştirilen kurultaydır. Bu kurultaya devlete bağlı olanlar katılmak zorundadır. Gelmeyen beyler, isyan etmiş sayılmaktadır. Bu toplantıların en önemlisi M.Ö. 53 yılında olur. İki kardeş olan Çiçi Han ile Hohanyeh Han'ın, Hun tahtı yüzünden araları bozular. Hohanyeh Han yenilir. Bunun üzerine güneye gidip Çin'e bağlanmak ister. Bunun için de beyleriyle halkını toplar ve durumu anlatır. Bunun üzerine beyler düşüncelerini açıklar (Ögel 2002: 878).

Fakat Hohanyeh, beylerinin kendisine verdiği fikirlere itibar etmemiş, Çin'e bağlanmaktan kaçınmamıştır.

Eski Türklerde hükümdarlar aynı zamanda adaletin temsilcisidirler. Açık bir yargı kurultayı M.Ö. 101'de, Hunlarda görülür. Çin elçileri General Wei Lü'yü öldürmek istediler. Bunun üzerine Hun hakanı çok kızdı ve konuyu konuşmak üzere devletin ileri gelenlerini çağırdı (Ögel 2002: 879).

Bu şekilde yapılan toplantıları kurultay olarak değerlendirmek yanlış olabilir. Bu tip toplantılar daha çok divan toplantıları olarak gerçekleşmiş toplantılardır. M.Ö. 8'de, önemli bir Çin elçiliği bir mühür dolayısıyla gelince, önce bir beyler divanı toplantısı ve sonra da toy yapılır. M.Ö. 101 yılında ise, Çin elçisi Su Wu intihar edip ağır yaralanınca, Hun hakani devletin tüm ileri gelenlerini çağırarak büyük bir toplantı yapar. Bu da büyük bir divan toplantısı olarak kabul edilebilir (Avcıoğlu 1999, 770-775).

Türk kağanlarını belirlemek için büyük bir kurultay toplanırdı. Fakat Türklerde çok katı kaidelerle belirtilmiş veraset kaideleri vardı. Böyle bir veraset sisteminin bulunduğu yerde, seçimin yeri herhalde olamazdı. Bununla beraber tahtı boş kalınca ünlü Göktürk Kağanı İşbara Kağan, bir nevi seçimle Göktürk tahtına oturtulmuştu (Ögel 1979: 307).

2. Dini Toplantı ve Törenler

Eski Türkler din ile ilgili toplantı ve törenler düzenlemişlerdir. Resmi törenlerde olduğu gibi dini törenleri de idare eden kişiler bulunmaktaydı. Din törenlerini idare eden "baş-rahip" yine Türk kağanı idi (Ögel 1979: 303).

Buradan devlet hayatı ile din işlerinin iç içe geçtiği, birbirinden ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Dini törenlerde Şamanizm'in etkilerini görmek mümkündür. Bu törenler, bizzat şamanların göğe yükselmeleri amacıyla yapılmaktadır. Şamanlar göğe çıkarlar ve göğün dokuz katını da dolaştıktan sonra tekrar yere inerlerdi. Şamanın göğe çıkmağa başlamasından önce bir tören yapılır ve Şaman da beyaz bir keçe üzerine konularak havaya kaldırılırdı (Ögel 1979: 306).

Şamanlar, dini ayin ve törenleri yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden eski Türk din adamlarıdır (İnan 2000: 72; Kafesoğlu 1993:301; Radlof 1976: 233).

Eski Türklerde dini toplantı ve törenler büyük oranda Şamanların katılımıyla Gök-Tanrı inancı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Eski zamanlarda her Türkün ve her Türk ailesinin kendilerine göre şahsi inançları vardı. Herkes bir şaman veya sihirbaz çağırabilir ve kendi kaderi ile ilgili dualar okutup büyüler yaptırabilirdi. Bunlar da bir nevi dini törenlerdi.

Fakat bu törenler bir aile evi içinde kalır ve yalnızca bir kişinin şahsı ile ilgili olarak düzenlenirlerdi (Ögel 1979: 303).

Bunun dışında şamanların yaptıkları en önemli dini tören, şüphesiz cenaze törenlerinde görülmektedir. Şaman, bazen ölenin ruhunun geri dönmesini önlemek için cenaze törenlerine çağrılırdı (Buluç 1948: 319; Eliade 1999: 213-214). Burada yapılan törenle ölen kişinin ruhunun geri gelmesinin önüne geçileceğine inanılırdı.

Türk boylarının ayin ve törenlerini iki kısma ayırmak mümkündür;

1) Muayyen vakitlerde yapılması gerekli ayinler,

2) Tesadüfî olaylar dolayısıyla yapılan özel ayin ve törenler (İnan 2000: 97; Eberhard 1996: 76).

Her yıl düzenli olarak yapılan ayin ve törenler birinci grubu oluşturmaktadır. İkinci grupta yer alan törenler ise daha çok aniden meydana gelen olaylar neticesinde yapılmaktadır.

Eski Türklerde yılın belirli zamanlarında kurban merasimleri yapıldığını görmekteyiz. Şamanistlerde kurban sunulmadan ayin ve tören kesinlikle yapılmazdı. Her ayin için kanlı veya kansız kurban gerekirdi. Bunların en önemlisi at kurbanıdır. Bundan sonra koyun gelirdi (Kocasavaş 2002: 72). Kurban törenlerini de yönetenler şamanlardır. Türk mitolojisindeki Ak Şamanlar geçmişte iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ve ayin törenlerini idare ederler, Kara Şamanlar ise kötü ve karanlık tanrıların ruhuna ayinler düzenlerlerdi (Güngör 2002: 267). Büyük Hun imparatorluğundaki kurban törenlerinde Hun hakanı bulunmaktadır. Büyük Hun İmparatorluğunda büyük kurban törenlerinde hakan bulunur ve küçük törenler hakanın sarayında yapılırdı. “Atalara, göğe, yere, ruhlara ve Tanrılara” yani beş şeye kurban verilirdi (Ögel 1979: 38). Buradan eski Türklerde kurban kesmenin tören şeklinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Hunlar, yılın ilk ayında Tanhu’nun sarayında, ilkbaharda (5. ayda; bizim takvime göre Haziran’da) Lung Ç’eng (Ongın nehri bölgesinde)’de ve sonbaharda Tailin’de Gök -Tanrı’ya atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi (Kafesoğlu 1993: 289). Hunlardan sonra Türk Devletinin başına geçen Tabgaç sülalesinde de ilkbahar ve sonbaharda atalara kurban sunulurdu (Kafesoğlu 1993: 290; Gömeç 1998: 39). Kök Türklerin yılın dört mevsiminde de kurban kestikleri yine Çin kaynaklarında kayıtlıdır (Gömeç 1998:

39). Göktürkler ve Uygurlar 5. ayda Tamir ırmağı kaynağında Gök – Tanrı'ya atalara, tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi. Göktürklerin, biri ilkbaharda hakan başkanlığında ülke ileri gelenlerinin iştiraki ile büyük törenler tertipledikleri ata mağarasında olmak üzere, Tanrı'ya, atalara kurban sundukları üç kutsal törenleri vardı (Kafesoğlu 1993: 289).

Eski Türklerde bir diğer tören şekli, ölü gömme ile ilgili cenaze törenleridir. Eski Türklerde ölen kişinin defnedilmesiyle ilgili bazı törenler yapılmıştır. Düzenlenen törenlerde ölen kişinin statüsüne göre kurbanlar kesilmektedir. Kurban törenleri, defin işleminin üçüncü, yedinci, yirminci, kırkinci günlerinde ve yıldönümünde de yapılır (Çıblak 2005: 169). Günümüzde ölen kimsenin yedinci, kırkinci, elli ikinci günlerinde duaların edilmesi bu geleneğin devam ettiğini göstermektedir.

Cenaze törenlerine kişinin sosyal statüsüne göre çeşitli davetliler katılırdı. Cenaze törenine katılan davetliler mateme de katılmak zorunda bırakılmışlardır. Türklerde yapılan cenaze törenlerine halkın yanında ordu ve yabancı elçiler de katılmaktaydı. Böylece cenaze töreni bir tören geçidi şeklinde olmaktaydı. Türk kağanlarının cenaze törenleri adeta uluslar arası ve büyük bir olay olurdu. Kağanın ününe ve büyüklüğüne göre, yabancı elçilerin gelmesi de bir şart idi. Öyle anlaşılıyor ki cenaze törenleri, ölümden hemen sonra yapılmıyordu. Ölü bir süre için mumyalanarak bekletiliyordu (Ögel 1979: 307).

İskitlerin cenaze törenleri ise daha farklıdır. İskitlerde kabile reisi olan kişinin cenaze töreni ile halktan birisinin cenaze töreni arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. İskit kralları öldüğü zaman büyük bir mezar kazarlar ve ölüyü getirirler. Mumyalanmış olan ölü, bir arabaya konur ve başka bir halk topluluğuna götürülür. Teslim alanlar bir kulaklarının memesini keserler, başlarını kazırlar, kollarını çizerler, alınlarını ve burunlarını yırtarlar, sol ellerine ok saplarlar. Halk toplulukları arasında dolaştırılan ölü önceden hazırlanmış mezara karılarından birisi, elinden içki içtiği kimse, aşçısı, silahtarı, hizmetçisi, atları, kullandığı eşyaları konurdu. Bu tören tamamlanınca herkes mezarın üzerine toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederler (Herodotos IV: 71).

Buradan İskitlerin krallarına bağlı oldukları ve onun cenaze törenlerine katıldıkları görülmektedir. Bu törenlerde cenazenin dolaştırılması

uzun zaman dilimine yayılmış olmalıdır. Ayrıca bu törenler oldukça gürültülü olan törenlerdir. Törenin son bulması ise mezarın üzerinin toprakla kapatılmasından sonradır. Kralın ölümünün yıl dönümünde ise yine törenler yapılmaktadır. Bu törenlerde kralın en güzel atlarından elli tanesi boğulur, içleri temizlenir, saman doldurulup dikilir ve mezarın çevresine atlılar dizilir (Herodotos IV: 72).

İskitlerde halktan birisinin ölümünde yapılan törenler ise krallarına yaptıklarından farklıdır. İskitlerden biri öldüğü zaman en yakınları onu bir arabaya koyup, sırayla öbür yakınlarını dolaştırırlar. Kırk gün boyunca ölüler gezdirilir, sonra gömülür. Ölüyü gömdükten sonra İskitler kendilerini temizlemek için tören yaparlar (Herodotos IV: 73).

Hunların cenaze törenleri ile ilgili Çin kaynakları bilgi vermektedir. Çin kaynaklarının Hunların defin törenleri hakkında verdiği M. Ö. III. Yüzyıla ait bilgiye göre *"Hunlar ölülerini tabut içine koyarlardı. Bu tabut iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterlerdi. Ağaçlar dikilmiş, mezarlıkları ve matem elbiseleri yoktu. Ölü ile beraber öldürülenler yüz, hatta yüzden fazla olurdu"* (İnan 2000: 177). Hunlarda ölülerin gömülmesi yılın muayyen zamanlarında, bilhassa ilkbahar ve sonbaharda yapılırdı. Ölülerin muayyen zamanlarda gömülmesinin sebebi *"büyük kurgan"* inşasının uzun zaman ve emek gerektirmesindedir (Diyarbakirli 1972: 64). Jordanes, Attila'nın cenaze törenini şöyle anlatmaktadır: *"Cesedini büyük bir gösterişle, herkesin onu seyredebilmesi için meydana kurulan ipekten bir çadır içinde sergilediler"* (Günay-Güngör 2003: 109).

Hunların defin töreninde olduğu gibi Göktürklerin defin töreni hakkında da Çin kaynakları bilgi vermektedir. Göktürklerde ölüler merasimle çadıra konulur, koyun ve at kurban edilir; ölü çadırı etrafında at yarışları yapılırdı (Eberhard 1996: 86). Sonra yedi defa atla çadırın etrafını dolaşırlar, bu sırada yüzlerini bıçakla keserlerdi. Kanlar gözyaşları ile beraber akardı (Ögel 1997:767).

Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra muayyen bir gününde, mezara gömerler. İlkbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın veya güzün ölenleri çiçekler açıldığı zaman ilkbaharda gömerler, büyüklerin mezarı üstüne toprak yığarak kurgan ya-

parlardı (İnan 2000: 177-178; Schmidt 1965: 74-75; Kocasavaş 2002: 67; Rasony 1971: 27). Orhun yazıtlarında, bunça bodun saçın... (b) içdi, tüm bu insanlar saçlarını kestiler şeklinde bir cümleyi okumak mümkündür. Orhun Yazıtları, saçların bu şekilde kesilip atılması işleminin, ölüm sırasında değil de cenaze töreninin düzenlendiği sırada yapılmış olması gerektiğini göstermektedir (Roux 1999: 247).

Eski Türklerde mezarda ölünün başının doğuya çevrilmesi yaygın bir adet olsa da zaman zaman yön değiştirmelere rastlanmaktadır (Günay-Güngör 2003: 116).

Altaylardaki Pazırık kurganlarında bulunan cesetlerin başlarının doğuya konması, yüzlerinin ise daima batıya bakar şekilde yerleştirilmesi sağlanmıştı (Diyarbakırlı 1972: 64).

İslamiyet'ten önce Türklerin bir araya gelerek yaptıkları bir diğer tören yoğ törenidir. Türkler ölülerine saygı gösterdiklerinden yoğ törenlerini yapmışlardır. Yoğ töreni ölü gömme veya yas töreni olarak da değerlendirilebilir. Bu törenler kendilerine has üslup ile gerçekleştirilmiştir. Yoğ törenlerinin yapılmasının altındaki sır ise İslamiyet'ten önce Türklerde ölümden sonraki hayatın varlığıdır.

Yoğ kelimesi ölünün gömülmesinden sonra verilen yemek anlamına gelmektedir. Eski devirlerden itibaren bütün Türk topluluklarında "yoğ aş" merasimi yapılmıştır. Bu merasimlerde ölen kişi için yemek verilirdi. Verilen bu yemeğe "yoğ basan", "yoğ aş" veya sadece "yoğ" (ölü aş) deniyordu (Koca 2000: 179).

Abdülkadir İnan, ölü için yapılan yoğ töreniyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: *"Defin töreniyle ve ölüler kültüyle bağlı en eski ve iptidai törenlerden biri "ölü aş" denilen törendir. Bugün medeniyetin yüksek derecesine ulaşmış olan kavimlerin hepsinde görülen ölüleri anma törenleri iptidai devirlerde ölülere aş verme töreninin gelişmiş şeklinden başka bir şey değildir"* (İnan 2000, 189).

Ölen kimsenin aş verildi manasında da "yuğladı" veya "yoğladı" denirdi (Eröz 1992: 75).

Yoğ Törenleri aynı zamanda yas törenleri olarak görülmektedir. Yoğ törenlerinde yemek vermek amaçlanırken bu törenlerde ölü adına düzen-

lenen gösteriler de bulunmaktadır. Eski Türklerde ölen kimse için yas törenleri yapılır, kırlarda ise, ölünün çadırının etrafında atlarla dolaşılır, ölen kişi için saçlar kesilir, saç-baş dağıtılır, yüz, kulak bıçakla çizilerek kan akıtılır, ölenin atları, kuyrukları kesilerek kurban edilirdi (Kafesoğlu 1993: 290; Koca 2000: 179; Kocasavaş 2002: 73).

"Yoğ töreni", kişinin önemi, değeri ve varlığıyla orantılıydı (Meram 1964: 133). Yoğ töreninde ölen kimsenin yakınlarının bir yerlerini kesmeleri yeterince acı çekmek ve matem havasına girmek için olsa gerektir. Ölen kimsenin yakınlarının bir yerlerini keserek ağlamaları aynı zamanda duygusal acılarına fiziksel bir acı da katmaktadır. Şiilerin Muharrem ayında kendilerine zincirlerle vurmak suretiyle vücutlarını kanatmaları ile eski Türk toplumlarında görülen uygulama arasında paralellik kurmak mümkündür (User 2008: 141).

Yoğ töreninin aş anlamının dışında matem anlamı taşıdığı yukarıda belirtilmişti. Bundan dolayıdır ki yoğcı (Yas tutan, yasçı), yoğla (yas töreni yapmak, ölü yemeği vermek), yoğlat (yas töreni yaptırmak, ölü yemeği verdirmek) ve sığıtçı (ağlayıcı) kelimelerine Orhun kitabelerinde rastlanmaktadır. İstemi Kağan ile Kül-Tegin'in cenaze merasimlerine birçok milletten elçiler ve bu elçilerle beraber "yoğcı ve sığıtçı"lar da gelmişlerdir (Ögel 1979: 308). Buradan Göktürklerde yoğ törenlerine katılan farklı milletlerin ağlayıcılarını beraberlerinde getirdikleri görülmektedir. Bu durum ölen kimsenin öneminin de büyük olduğunu göstermektedir. Kül Tigin yazıtının kuzeydoğu cephesinde onun ölümüyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır: "Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resmini (veya heykelini), kitabe tasını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik. Kül Tigin kendisi kırk yedi yasında bulut çöktürdü" (Ergin 1983: 30-31).

Buradan Kül Tigin adına yas töreni düzenlendiği anlaşılmaktadır. Yine Bilge Kağan kitabesinde yer alan bilgi de bir yas töreni düzenlendiğini göstermektedir. Kitabede *"bu kadar kazanıp babam, kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırdım"* (Ergin 1983: 45) ifadesiyle Göktürklerde yas törenlerinin yirmi yedinci günde düzenlendiği sonucu çıkarılmaktadır.

Eski Türklerde cenaze törenlerinin devamı olarak görülen yoğ törenleri son bulduğunda yas tutanlar yeniden sosyal hayatlarına dönmelerini sağlayacak arınma törenlerine tabi tutulurlardı. Ölülerin akrabaları ve onun evinde yaşayanlar ateşle arıtılırdı... İnsanlar, hayvanlar ve çadırlar iki ateş arasından geçmek veya geçirilmek zorundaydı. Biri bir yanda, diğeri öteki yanda, iki (şaman) kadın su serperek büyü sözlerle şarkı söylerlerdi (Roux 1999: 101-103). Böylece yas tutanların arınmaları sağlanmış oluyordu.

3. Toplumsal Toplantı ve Törenler

Türkler, sadece resmi ve dini konularda değil aynı zamanda toplumun genelini ilgilendiren konularda da bir araya gelerek toplantılar ve törenler düzenlemişlerdir. Bu toplantı ve törenler içerisinde periyodik aralıklarda yapılanlar olduğu gibi herhangi bir zaman dilimine bağlı olmaksızın yapılanlar da bulunmaktadır. İslamiyet'ten önce Türklerde yapılan toplumsal toplantılar çoğunlukla ilkbaharda gerçekleştirilirdi. Hatta Türkler, yaşlarını bahara göre hesap ederlerdi. Mesela 20 yaşında olduklarını söylemek için "yirmi yeşil gördüm" derlerdi. Bu "20 defa yeşillenme mevsimi ve bahar gördüm" demektir (Ögel 1979: 304). Türklerin hayatında ilkbaharın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Sonbaharda pek önemli törenler yoktur. Çünkü bu mevsimde artık atlar semizleşirlerdi. Bunun için de savaş hazırlıkları yapılır ve akınlar başlardı. Savaşlardan önce de bazı küçük törenlerin yapılması çok muhtemeldi (Ögel 1979: 305).

Bayramlar toplumun genelini ilgilendiren sevinçlerin paylaşıldığı, sosyal yardımlaşmanın ve dayanışmanın öne çıktığı, toplumları bir araya getirerek dostluk ve kardeşlik bağlarının güçlendiği özel günlerdir. Bayram, kelime olarak Divanı Lügat-it Türk'de "Bedhrem" şeklinde geçmektedir (Pirverdioğlu 2002: 44).

Hunların yaptıkları en önemli toplantılardan birini onların bayramları oluşturur. Tarihi kayıtlardan Hunların her yıl düzenli olarak bayramlarını gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Hunlar beşinci ayda "Lung-çing" denilen yerde göğ ve yere kurban kesmek suretiyle büyük bir bayram yaparlardı. Sonbaharda (8. ayda) bir ormanın etrafında yahut yere çakılmış ve

işaret vazifesini gören dalların etrafında at koşusu yapılır. Beşinci ayda da at yarışları olur (Eberhard 1996: 76).

Göktürklerde büyük bayram beşinci ayın ikinci yarısında Gök Tanrı ve Kara Tanrıya kurban kesilmesiyle başlamaktadır (Eberhard 1996: 87). Bahar bayramlarının en önemli olayları kurban törenlerinin yapılması idi. Kurbandan sonra da topluca eğlenceye geçilmekteydi. Özellikle kızlar, ayak topu (tepük=futbol) oynamaktaydı. Göktürklerin bahar bayramlarında at yarışları yapılmakta ve şarkılar söylenmekte idi. Göktürkler bu bayramlarda çok kıymetli içerlerdi (Ögel 1979: 305; Eberhard 1996: 87; Koca 2002: 51). Eski Türklerin bir araya gelerek oynadıkları en önemli oyunları at yarışlarıdır. Bunun dışında bugünkü anlamda cirit oyunu da eski Türkler arasında oynanmıştır. Çevgan, Gökbörü gibi oyunların Türkler tarafından oynandığı bilinmektedir.

Uygur Türklerinde Çin'in kuzeyinde yapılan büyük törende Uygurlar önce "Gök Tanrı"ya kurban sunmuşlar, sonra da şarkılar söyleyerek eğlenmişlerdir (Koca 2002: 51). İslamiyet'ten önce Türklerde görülen bayramların temeli, dini inanç sistemine dayanmaktadır. Bayramlarda kurbanların kesilmesi dini hayat ile ilgilidir. Bununla birlikte bayramlarda eğlencelerin yapılması onların şölen havasında kutlandığını göstermektedir. İlkbahar dolayısıyla taze çayırların yetiştiği ve tayların çoğaldığı zaman bir bayram vardır. Bu bayramlar at yarışları ve at beğendirme (teşhir) ile yapılan ilkbahar ve güz bayramlarıdır (Eberhard 1996: 94).

Baharın gelişi Türkler arasında önemlidir. Çünkü Türklerin yaşadıkları coğrafyada kışlar uzun ve sert geçmektedir. Eski Türklerde baharın gelişini, senenin ilk gök gürlemeleri haber verirdi. Bu ilk gök gürültüleri ile bahar da başlamış olurdu. Çünkü kışın, her yerde olduğu gibi, orada da gök gürlemezdi (Ögel 1979: 304).

Baharla birlikte tabiat canlanmakta ve baharın gelişi Türkler tarafından bir bayram havasında kutlanmaktadır. Türkler, bu kutlamayı, genellikle yeni yılın başlangıcında yapmışlardır. Türkler, yeni yılın ilk ayına "baş ay" adını vermişlerdir. O halde eski Türklerde bayramlar da "baş ay"da yapılmaktaydı. Kaşgarlı'nın Divanı'nda geçen ifadeden de anlaşıldığına göre, Türkler bayram yaptıkları günü büyük bir ihtimalle "yeni gün" (*yen-*

gi/yangi kün) şeklinde adlandırıyorlardı. Bu kelime de Farsça "nevruz" kelimesinin tam bir karşılığıdır (Koca 2002: 53-54).

Bu ifade Türk halkları tarafından Nevruz, Bahar Bayramı, Yeni Kün, Yeni Gün, Gündönümü (Pirverdioğlu 2002: 44) gibi adlarla anılmaktadır. Türkler, bayramlarında hem kendilerini hem de bayram yerlerini süslemekteydiler. Bayram yerleri ışıklarla aydınlatılmakta, çiçeklerle donatılmaktaydı. Bu çiçekler hiç şüphesiz, "nevruz" adıyla da anılan "kardelen" çiçekleri idi (Koca 2002: 55).

Baharın gelişi Nevruz ateşi ile kutlanmıştır. Nevruz törenlerinde ateşle ilgili pratikler bulunmaktadır. Nevruz ateşinden atlayanların hastalıklarından arınacağına ve yıl boyunca hastalanmayacaklarına inanılmaktadır (Pirverdioğlu 2002: 47). Aynı zamanda Nevruz Türklerin Ergenekon'dan çıkışının da yıldönümüdür. Bu yüzden örs üzerinde demir dövülmesi de bu günkü kutlamalar arasında yer almaktadır.

İslamiyet'ten önce Türklerdeki bir diğer toplanma şekli toyların yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Rasony'ya göre "toy" umumi bir gelenek idi (Rasony 1971: 27). Toylar, aynı zamanda birlik ve beraberliğin önem kazandığı, paylaşımların arttığı toplantılardır. Gökalp'e göre toy, ziyafetin adı şeklindedir. Toyda yeme, içme, çalgı, oyun her türlü eğlenceler olurdu. Oğuzlar zevk ve sefayı çok sevdiklerinden her gün toy yaparlardı (Gökalp 1976: 264). "Toylar" Dede Korkut'ta Büyük Han'ın yaptığı "ulu toy" ile beylerin yaptırdıkları "küçük toylar" şeklinde görülür. Ulu toyda, orun-ülüş, yani oturma ve yemek yeme törelerine çok dikkat edilirdi (Ögel 1979: 303).

Toyların en büyükleri düğün toyu olarak yapılırdı. Düğün iki gencin evlendiği esnada yapılan büyük bir toydur. Bu toylarda kopuz'unu çalan ozan'dan başka zurnacılar ve nakkareciler çalarlardı (Gökalp 1976: 264). Düğün toyunun dışında çeşitli toylar düzenlenmektedir. Bu toyların çeşitleri Dede Korkut kitabında geçmektedir.

Başarı ve kutlama toyları, ilk av toyu, akın dönüşlerinde ve tutsaklıklardan kurtulmalarda yapılan toylar, düğün toyları, ölüm toyları, ölü aşıları, ad verme toyları, çocuğu olmayanların yaptırdıkları dilek ve hacet toyları, yemin, uğurlama ve karşılama toyları (Ögel 1979: 303)

Dede Korkut kitabında geçenler toylardan bazılarıdır. Eski Türklerde toyların çeşitliliği kültürel hayatın zenginliğini göstermektedir. Aynı zamanda toplumsal barış ve huzurun sağlanması, zengin-fakir ayrımı yapılmaksızın herkesin bu toylarda yer alması Türklerin medeniyet seviyesini göstermektedir. Orhun Kitabesinde Göktürk Hakanının “zengin bir millete gönderilmedim. Türk milleti az idi, çoğalttım; açtı doyurdum. Çıplaktı giydirdim, kuşattım.” (Gökalp 1976: 206) ifadesi önemlidir. Çünkü burada sosyal bir anlayışın yer aldığı görülmektedir.

Eski Türklerde toplumsal toplantılardan bir diğeri de potlaçtır. Potlaç, ilkelerde hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir gelenektir (Tezcan 1989: 31). Potlaç, muhteşem bir ziyafettir. Bu ziyafette, misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa tepeler teşkil edecek kadar bakır kaplarla, yorganlık postekiler vesaire yığılır. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Götürürler. Davetliler götüremedikleri takdirde bu yığılan eşya, sahibi tarafından tahrip olunur. Bu ziyafet davetlilere yapılan bir nevi meydan okumadır (Gökalp 1976: 74).

Bu toplantıda karşıdaki tarafı aciz bırakacak, israflı bir ziyafetin verildiği görülmektedir. Eski Türklerde bu ziyafetin karşılığı “şölen” olarak ifade edilmektedir (Gökalp 1976: 202).

Eski Türklerde şölenler ise yağma şeklindeki şölenler olarak göze çarpmaktadır. Yağma şöleni potlaç’ın azami derecesidir. Şöleni yapan beğ, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek otağdan çıkardı. Bütün davetliler davet sahibinin otağını, sürülerini vesair mallarını yağma ederlerdi (Gökalp 1976: 203).

Yağma şölenlerinde hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin malları yakılıp yıkılmayıp yoksul tabakalara dağıtılırdı (Tezcan 1989: 31). Düzenlenen şölenler sayesinde en fakirler bile güzel yemekler yer, güzel giysiler giyerlerdi. Şölenlerin düzenlenmesi eski Türklerde sosyal hayatın, yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu göstermektedir.

Sonuç

İslamiyet'ten önce Türklerde çeşitli toplantı ve törenler tertip edilmiştir. Bu toplantı ve törenlerin milattan önceki devirlere kadar ulaştığı bilinmektedir. İslamiyet'ten önce Türkler birçok devlet kurmuştur. Ancak Türkler sadece devlet kurmakla yetinmemişler, kurdukları devletleri yaşatmayı da amaç edinmişlerdir. Bu yüzden birtakım toplantı ve törenler düzenlemek suretiyle devlet hayatının devamlılığını sağlamışlardır. Devlet törenleri aynı zamanda resmi törenlerdir. Bunun içerisinde dini unsurlar yer aldığı gibi askeri unsurlar da bulunmaktadır.

İslamiyet'ten önce Türklerde dini yaşam biçimi toplantı ve törenlerde ön plana çıkmıştır. Dini toplantı ve törenler eski Türk inancı Gök Tanrı Dini çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Şamanizm'in etkileri dini toplantı ve törenler içerisinde görülmektedir.

Defin gelenekleri ile ilgili törenler ise oldukça dikkat çekicidir. Ölülerini belirli toplantı ve törenler düzenleyerek defneden Türklerde ölülere saygı duyulduğu görülmektedir. Defin törenlerinin ardından gerçekleştirilen yoğ töreni de dini diğer bir törendir. Burada hem ölü gömme ile ilgili törenler yapılmakta, hem de ölü aşı denilen yemek tertip edilmektedir. İslamiyet'ten sonra Anadolu'da ölen kimsenin ardından yemek verilmesi veya helvasının dağıtılması bu geleneğin devam ettiğini göstermektedir. Taziye toplantılarını da yoğ törenlerinin devamı olarak kabul etmek mümkün olabilir. İslamiyet'ten önce Türkler oldukça geniş bozkır coğrafyasına yayılmışlardır. Bu denli geniş bir coğrafyada Türklerin birbirleriyle yardımlaşma, dayanışma, birlik ve beraberlik içerisinde yaşadıkları görülmektedir. Bu dayanışma örneği Türklerde toplumsal alanda toplantıların ve törenlerin düzenlenmesine neden olmuştur.

Bu toplantılar sayesinde Türkler birbirlerine destek olmuşlardır. Bu durum Türklerin karakter yapılarını ortaya koymaktadır. Bu örnekler, Türklerin komşularının hayatını da etkilemiştir.

Bu etkileşim sayesinde Türk kültürü yabancı devlet ve milletlerin kültürü içerisinde yer almıştır. Türk kültürüne ait olan toplantı ve törenlerin komşu ülkeler, topluluklar arasında görülmesi bu tezi güçlendirmektedir. Eski Türklerdeki dayanışma, yardımlaşma örnekleri Türklerde bayramların yaşanmasına, toyların düzenlenmesine neden olmuştur. Böylece Türklerde geleneksel hayat da yaşanmaya başlanmıştır. Sonuç olarak İs-

lamiyet'ten önce yapılan toplantı ve törenlerden bazıları formlarını değiştirmek suretiyle günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. Bu toplantı ve törenler sayesinde eski Türkler devletlerini uzun yıllar ayakta tutmayı başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- AVCIOĞLU, Doğan (1999), *Türklerin Tarihi İkinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BULUÇ, Sadettin (1948), "Şaman", *İslam Ansiklopedisi*, C. XI.
- ÇIBLAK, Nilgün (2005), "Mersin'de İnanç Merkezlerine Bağlı Kurban Törenleri", *TÜBA-AR*, XVII, s. 155-176.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat (1972), *Hun Sanatı*, MEB Yayınları, İstanbul.
- DURMUŞ, İlhami (2009), "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 21, Sayı 84, s. 97-106
- EBERHARD, Wolfram (1996), *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev: Nimet Uluğtuğ, TTK Basımevi, Ankara.
- ELİADE, Mirceade (1999), *Şamanizm*, Çev. İ. Birkan, İmge Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1983), *Orhun Abideleri*, 9. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERÖZ, Mehmet (1992), *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı ve Alevilik-Bektaşılık)*, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1976), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz: İsmail Aka-Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, Sadettin (1998), "Şamanizm ve Eski Türk Dini", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, s. 38-50.
- GÜNGÖR, Harun -GÜNAY, Ünver (2003), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Harun (2002), "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 261-282.

- HEREDOTOS (2002), *Herodot Tarihi*, Çev: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1948), "Eski Türklerde ve Folklorda Ant", *DTCF Dergisi*, C. VI, S. 1-5, s. 279-290.
- İNAN, Abdülkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*; TTK Basımevi, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (2002), "Orun" ve "Ülüş" Meselesi, *Türkler*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 38-43.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993), *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KOCA, Salim (2002), "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", *Türkler*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 51-57.
- KOCA, Salim (2000), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon.
- KOCASAVAŞ, Yıldız (2002), "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", *Türkler*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 67-75.
- MERAM, Ali Kemal (1964), *Göktürk İmparatorluğu*, Milliyet Yayınları. İstanbul
- ÖGEL, Bahaeddin (1979), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1997), *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (2002), "Devlet Meclisi ve Kurultay", *Türkler*, C. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- PİRVERDİOĞLU, Ahmet (2002), "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği", *Türkler*, Cilt III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- RADLOF, W. (1976), *Sibirya'dan (Seçmeler)*, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- RASONYI, Laszlo (1971), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ROUX, J. Paul (1999), *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- SARAY, Mehmet (1999), *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SCHMIDT, P. Wilhelm (1965), "Eski Türklerin Dini", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, s. 74-90.
- TEZCAN, Mahmut (1989), "Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, s. 29-36.
- USER, Hatice Şirin (2008), "Kan Ağla- Ve Baş Bağla- Deyimlerinin Bilge Kağan ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklaması", *Türkbilig*, 16, s. 137-145.
- YILDIRIM, Dursun (1994), "Köktürklerde Kağanlık Süreci; kaldırma, Götürme ve Oturma", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt II, TTK Basımevi, Ankara.